IQRO JURNALI , IQRO JOURNAL, ИКРО ЖУРНАЛИ
ISSN:2181-4341| wordlyknowledge.uz/index.php/iqro
Volume 24. Issue 01. Oktabr, 2026

MAKTAB MASLAHATCHISINING O‘QUVCHILARNI HAR TOMONLAMA RIVOJLANTIRISHDAGI O‘RNI

Rahmatov Ramez Ruhullo o‘g‘li
Romitan tuman 19-maktab maslahatchisi
Tel:+998939659616
Elektron pochta: rahmatovramiz517@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.23921018

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktab maslahatchisi faoliyatining o‘quvchi shaxsini har tomonlama rivojlantirishdagi ahamiyati nazariy va amaliy jihatdan yoritilgan. Maslahatchining intellektual, emotsional, ijtimoiy, axloqiy va kasbiy rivojlanish yo‘nalishlaridagi vazifalari tahlil qilinib, pedagoglar, ota-onalar va mahalla bilan hamkorlik mexanizmlari ko‘rsatib berilgan. Shuningdek, maslahatchi faoliyati samaradorligini oshirishga doir tavsiyalar bayon etilgan.
Kalit so‘zlar: maktab maslahatchisi, har tomonlama rivojlanish, emotsional intellekt, psixologik yordam, profilaktika, kasbga yo‘naltirish, hamkorlik.

Аннотация. В статье с теоретической и практической точек зрения рассматривается значимость роли школьного консультанта (психолога) в комплексном развитии личности учащегося. Анализируются должностные обязанности консультанта в таких сферах, как интеллектуальное, эмоциональное, социальное, нравственное и профессиональное развитие, а также описываются механизмы взаимодействия с педагогами, родителями и местным сообществом. Кроме того, представлены рекомендации по повышению эффективности работы школьного консультанта.
Ключевые слова: школьный консультант, комплексное развитие, эмоциональный интеллект, психологическая поддержка, профилактика, профориентация, сотрудничество.

KIRISH

Bugungi kunda ta’lim tizimining asosiy maqsadi o‘quvchilarga faqat bilim berish emas, balki ularni jismonan sog‘lom, ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va mustaqil fikrlay oladigan shaxs sifatida tarbiyalashdan iborat. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunida ham ta’lim jarayonining shaxsni har tomonlama rivojlantirishga yo‘naltirilishi asosiy tamoyillardan biri sifatida belgilangan [1]. Shu bois zamonaviy maktabda o‘quvchining nafaqat o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari, balki uning ruhiy holati, his-tuyg‘ulari, tengdoshlari va kattalar bilan munosabatlari ham muhim e’tibor markazida turadi.

Axborot oqimining keskin ortishi, raqamli muhitning bolalar hayotiga chuqur kirib borishi, o‘smirlik davridagi psixologik o‘zgarishlar, oiladagi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarning xilma-xilligi o‘quvchilarning rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda. Bunday sharoitda har bir bolaga individual yondashish, uning ichki imkoniyatlarini o‘z vaqtida aniqlash va qiyinchiliklarida qo‘llab-quvvatlash zarurati ortadi. Aynan shu vazifani amalga oshirishda maktab maslahatchisi (maktab psixologi) muhim o‘rin tutadi.

Maktab maslahatchisi o‘qituvchi bilan o‘quvchi, o‘quvchi bilan ota-ona, maktab bilan jamiyat o‘rtasida bog‘lovchi bo‘g‘in vazifasini bajaradi. U o‘quvchi muammo yuzaga kelganidan keyingina emas, balki muammo paydo bo‘lishidan oldin ham faoliyat yuritadi: xavf omillarini aniqlaydi, himoya omillarini kuchaytiradi, rivojlanish uchun qulay muhit yaratadi.

Maqolaning maqsadi – maktab maslahatchisining o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirishdagi o‘rnini nazariy asoslash, uning asosiy faoliyat yo‘nalishlarini tahlil qilish va samaradorlikni oshirish yo‘llarini belgilashdan iborat. Maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar qo‘yildi: har tomonlama rivojlanish tushunchasining nazariy asoslarini yoritish; maslahatchining vazifalarini tizimlashtirish; rivojlanishning turli sohalarida uning rolini ko‘rsatish; hamkorlik mexanizmlarini tahlil qilish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

HAR TOMONLAMA RIVOJLANISH TUSHUNCHASI VA UNING NAZARIY ASOSLARI

Har tomonlama rivojlangan shaxs tushunchasi pedagogika va psixologiyada shaxsning jismoniy, aqliy, emotsional, ijtimoiy, axloqiy va estetik sifatlarining uyg‘un shakllanganligini anglatadi. Bu sifatlar bir-biridan ajralgan holda emas, o‘zaro bog‘liq tarzda rivojlanadi: masalan, emotsional jihatdan barqaror o‘quvchi o‘quv materialini yaxshiroq o‘zlashtiradi, ijtimoiy ko‘nikmalari rivojlangan bola esa jamoada o‘zini erkin va ishonchli his qiladi.

Maktab maslahatchisining faoliyati bir qator nazariy yondashuvlarga tayanadi. L.S. Vigotskiyning madaniy-tarixiy nazariyasida bola rivojlanishi kattalar bilan hamkorlikda amalga oshishi, “yaqin rivojlanish zonasi” esa bolaning yordam bilan erisha oladigan imkoniyatlarini ko‘rsatishi ta’kidlanadi [5]. Bu g‘oya maslahatchining roli – o‘quvchiga to‘g‘ri vaqtda va to‘g‘ri darajada yordam ko‘rsatish ekanini asoslaydi.

E. Erikson fikricha, o‘smirlik davrining markaziy vazifasi shaxsiy identiklikni shakllantirishdir; bu vazifa hal etilmaganda rollar chalkashligi, o‘zini anglashdagi noaniqlik kuzatiladi [4]. U. Bronfenbrennerning ekologik tizimlar nazariyasiga ko‘ra, bola rivojlanishiga oila, maktab, tengdoshlar, mahalla kabi o‘zaro bog‘liq muhitlar ta’sir ko‘rsatadi [6]. Shuning uchun maslahatchi faqat bolaning o‘zi bilan emas, uning butun ijtimoiy muhiti bilan ishlashi lozim.

K. Rojersning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvi maslahat jarayonida so‘zsiz qabul qilish, samimiylik va empatiya muhimligini asoslaydi [7]. A. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi esa xavfsizlik, tegishlilik va hurmat ehtiyojlari qondirilmasa, bolaning o‘quv va o‘zini namoyon qilish ehtiyojlari ham to‘liq voyaga yetmasligini ko‘rsatadi [8]. D. Goulmanning emotsional intellekt konsepsiyasi o‘z his-tuyg‘ularini anglash, boshqarish, o‘zgalar hissiyotini tushunish va munosabatlarni yo‘lga qo‘yish ko‘nikmalari hayotdagi muvaffaqiyatga sezilarli ta’sir qilishini asoslab beradi [3].

Xalqaro tajribada maktab maslahatchisi faoliyati odatda uchta asosiy sohani qamrab oladi: o‘quv rivojlanishi, kasbiy rivojlanish hamda ijtimoiy-emotsional rivojlanish [9]. Bu yondashuv maslahatchining vazifasi faqat “muammoli” bolalar bilan ishlash emas, balki barcha o‘quvchilarning rivojlanishini tizimli qo‘llab-quvvatlash ekanini ko‘rsatadi.

MAKTAB MASLAHATCHISINING ASOSIY VAZIFALARI VA FAOLIYAT YO‘NALISHLARI

Maslahatchi faoliyati o‘zaro bog‘liq bir necha yo‘nalishdan iborat. Birinchisi – psixologik diagnostika bo‘lib, u o‘quvchilarning qiziqishlari, qobiliyatlari, emotsional holati, sinf jamoasidagi mavqei haqida ishonchli ma’lumot to‘plashga xizmat qiladi. Diagnostika natijalari jazolash yoki yorliq yopishtirish uchun emas, balki individual rivojlanish yo‘nalishini belgilash uchun ishlatiladi.

Ikkinchi yo‘nalish – individual va guruhli maslahat berish. O‘quvchi o‘z muammosi haqida xavfsiz va maxfiy muhitda gapira olsagina, haqiqiy yordam ko‘rsatish mumkin. Uchinchi yo‘nalish – profilaktika: bulling, zo‘ravonlik, internetdagi xavflar, zararli odatlar va xulq-atvordagi og‘ishlarning oldini olishga qaratilgan tadbirlar. To‘rtinchi yo‘nalish – rivojlantiruvchi mashg‘ulotlar bo‘lib, ular orqali o‘quvchilarda muloqot, hissiyotlarni boshqarish, qaror qabul qilish kabi ko‘nikmalar shakllantiriladi. Beshinchi yo‘nalish – kasbga yo‘naltirish, oltinchisi esa pedagoglar va ota-onalar bilan hamkorlik hamda metodik ishdir.

Maslahatchi faoliyatining asosiy yo‘nalishlari quyidagi jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Maktab maslahatchisi faoliyatining asosiy yo‘nalishlari

Yo‘nalish	Mazmuni	Kutilayotgan natija
Psixologik diagnostika	O‘quvchilarning qiziqish, qobiliyat, emotsional holati va ijtimoiy mavqeini o‘rganish	Har bir bolaning individual rivojlanish xaritasi
Individual va guruhli maslahat	Shaxsiy, o‘quv va munosabatlar bilan bog‘liq qiyinchiliklarda yordam berish	Xavotir va ziddiyatlarning kamayishi, o‘ziga ishonchning ortishi
Profilaktika	Bulling, zo‘ravonlik, zararli odatlar va deviant xulq-atvorning oldini olish	Xavfsiz va do‘stona maktab muhiti
Rivojlantiruvchi ishlar	Trening, suhbat va mashg‘ulotlar orqali hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish	Emotsional va ijtimoiy kompetensiyalarning rivojlanishi
Kasbga yo‘naltirish	Qiziqish va layoqatni aniqlash, kasblar bilan tanishtirish	Ongli kasb tanlash
Hamkorlik va metodik ish	Pedagoglar, ota-onalar va mutaxassislar bilan birgalikda ishlash	Yagona va izchil tarbiyaviy yondashuv

Maslahatchining kasbiy-etik tamoyillari

Maslahatchi faoliyati muayyan etik tamoyillarga asoslanadi. Birinchidan, bola manfaati ustuvorligi tamoyili: har qanday qaror va harakat o‘quvchining xavfsizligi, sog‘lig‘i va rivojlanishiga xizmat qilishi kerak. Ikkinchidan, maxfiylik: o‘quvchi bilan suhbatda olingan ma’lumotlar uchinchi shaxslarga oshkor etilmaydi. Istisno faqat bolaning yoki boshqalarning hayoti va xavfsizligiga jiddiy xavf mavjud bo‘lgan hollarda qo‘llanadi; bunday vaziyatda ham maslahatchi o‘quvchini mazkur qadam haqida imkon qadar ogohlantiradi.

Uchinchidan, zarar yetkazmaslik va kompetentlik tamoyili: maslahatchi o‘z kasbiy imkoniyatlari doirasida ishlaydi, o‘zi hal eta olmaydigan holatlarda bolani tegishli mutaxassisga yo‘naltiradi. To‘rtinchidan, hurmat va xolislik: o‘quvchining yoshi, jinsi, oilaviy ahvoli, o‘zlashtirishi yoki xulq-atvoridan qat’i nazar, unga teng munosabatda bo‘lish, yorliq yopishtirishdan saqlanish talab etiladi. Bu tamoyillarga rioya qilish o‘quvchilar va ota-onalarning maslahatchiga bo‘lgan ishonchini belgilaydi, ishonchsiz muhitda esa hech bir rivojlantiruvchi ish samara bermaydi.

RIVOJLANISHNING ASOSIY SOHALARIDA MASLAHATCHINING O‘RNI

Intellektual va o‘quv rivojlanish

O‘quvchining muvaffaqiyati faqat aqliy qobiliyatga emas, o‘quv motivatsiyasi, diqqatni jamlay olish, vaqtni rejalashtirish va xavotirni boshqarish ko‘nikmalariga ham bog‘liq. Tadqiqotlar o‘quvchining o‘ziga bo‘lgan ishonchi va o‘quv faoliyatidagi muvaffaqiyati o‘zaro bir-birini kuchaytirishini ko‘rsatadi: muvaffaqiyat ishonchni oshiradi, ishonch esa yangi harakatlarga undaydi. Maslahatchi o‘quvchining o‘rganish uslubini aniqlashga, samarali o‘qish usullarini o‘rgatishga yordam beradi. Imtihon va nazorat ishlari oldidagi xavotirni kamaytirish bo‘yicha mashg‘ulotlar o‘tkazadi. O‘zlashtirishi past o‘quvchilarda sababni faqat “dangasalik”dan izlamasdan, uning ortida turgan psixologik, oilaviy yoki o‘quv omillarini aniqlaydi. Iqtidorli o‘quvchilar bilan ishlashda esa ularning qobiliyatini rivojlantirish va ortiqcha bosimdan himoya qilish choralarini ko‘radi.

Emotsional rivojlanish

Emotsional rivojlanish o‘quvchining o‘z his-tuyg‘ularini tanishi, ularni nomlay olishi va konstruktiv usulda ifodalashidan boshlanadi. Maslahatchi o‘quvchilarga stress, g‘azab, xafagarchilik va xavotir kabi holatlarda o‘zini boshqarish usullarini o‘rgatadi. Sinf soatlari va treninglar doirasida empatiya, o‘zini anglash va ijobiy o‘ziga baho berishni shakllantiruvchi mashqlar qo‘llanadi. Emotsional intellekt ko‘nikmalari rivojlangan o‘smirlar ziddiyatli vaziyatlarda tajovuzkorlikka kamroq moyil bo‘ladi, qiyinchiliklarga moslashuvchanligi esa yuqoriroq bo‘ladi [3].

Maslahatchi ishida o‘quvchining “nima uchun yomon o‘qiyapti” degan savol o‘rniga “unga nima halaqit beryapti va nima yordam bera oladi” degan savolga javob izlash muhim. Bunday yondashuv bolada aybdorlik tuyg‘usini kamaytiradi, uni o‘z o‘qishi uchun mas’uliyatni o‘zi olishga undaydi.

Ijtimoiy rivojlanish

Maktab – bola uchun oiladan keyingi eng muhim ijtimoiy maydon. Maslahatchi sinf jamoasidagi munosabatlarni o‘rganadi, sotsiometrik usullar yordamida jamoada chetda qolayotgan yoki rad etilayotgan o‘quvchilarni aniqlaydi. Tengdoshlar orasidagi ziddiyatlarni hal etishda vositachi sifatida ishtirok etadi, bulling holatlarining oldini olish va ularga o‘z vaqtida javob berish tizimini yo‘lga qo‘yadi. Muloqot madaniyati, jamoada ishlash, boshqalar fikrini hurmat qilish, o‘z huquqi va chegaralarini himoya qila olish kabi ko‘nikmalar maxsus mashg‘ulotlar orqali shakllantiriladi. Bu faoliyat “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonun talablariga ham mos keladi [2].

Ijtimoiy rivojlanishning muhim ko‘rsatkichlaridan biri o‘quvchining jamoada o‘zini xavfsiz his qilishidir. Bu o‘rinda maslahatchi sinf rahbarlari bilan birgalikda sinfdagi ochiq muloqot, o‘zaro yordam va hurmat madaniyatini qaror toptirishga harakat qiladi. Jamoadan chetda qolgan o‘quvchi uchun muvaffaqiyat tajribasini yaratish, uni sinfdagi umumiy ishlarga bosqichma-bosqich jalb etish ham muhim vazifadir.

Axloqiy-ma’naviy rivojlanish

Axloqiy rivojlanish o‘quvchining qadriyatlar tizimi, mas’uliyat hissi va vijdon tuyg‘usi bilan bog‘liq. Maslahatchi bevosita nasihat qilish o‘rniga, o‘quvchini o‘z xatti-harakatlari oqibatlari haqida fikrlashga, tanlov qilish vaziyatlarida mustaqil qaror qabul qilishga o‘rgatadi. Milliy va umuminsoniy qadriyatlar – hurmat, mehr-oqibat, halollik, Vatanga muhabbat – bo‘yicha suhbatlar, muhokamalar va amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish orqali ma’naviy yetuklik shakllantiriladi. Ma’naviy-ma’rifiy ishlar bo‘yicha rahbar o‘rinbosari va sinf rahbarlari bilan hamkorlikda tashkil etilgan tadbirlar bu jarayonni kuchaytiradi.

O‘smirlar ko‘pincha qadriyatlar to‘qnashuvi, oila va tengdoshlar talabi o‘rtasidagi ziddiyatni boshdan kechiradi. Maslahatchi bunday vaziyatda bolaga tayyor javob bermaydi, aksincha, uning ichki kompasini – o‘z qadriyatlarini anglashiga ko‘maklashadi. Bu esa tashqi ta’sirlarga ko‘r-ko‘rona ergashmaydigan, mustaqil va mas’uliyatli shaxsni shakllantiradi.

Kasbga yo‘naltirish va hayotiy ko‘nikmalar

O‘quvchilarning o‘z qiziqish va layoqatlarini bilishi, kasblar olami bilan tanishishi kelajakdagi to‘g‘ri tanlovning asosi hisoblanadi. Maslahatchi kasbiy qiziqish va moyillikni aniqlovchi metodikalarni qo‘llaydi, o‘quvchi va ota-onalar bilan individual suhbatlar o‘tkazadi, turli kasb egalari bilan uchrashuvlar tashkil etadi. Shu bilan birga, vaqtni boshqarish, maqsad qo‘yish, moliyaviy savodxonlik, stressga bardoshlilik kabi hayotiy ko‘nikmalarni rivojlantirish ham uning vazifalari qatoriga kiradi.

Kasb tanlash jarayonida ota-onalarning kutishlari va bolaning haqiqiy qiziqishlari o‘rtasida farq paydo bo‘lishi mumkin. Maslahatchi har ikki tomonni tinglab, ularni o‘zaro tushunishga undaydi hamda tanlovni bolaning o‘zi ongli amalga oshirishini qo‘llab-quvvatlaydi. Chunki o‘z xohishi bilan tanlangan yo‘l odatda katta mas’uliyat va qat’iyat bilan bosib o‘tiladi.

Jismoniy va psixologik salomatlik

Psixologik salomatlik jismoniy salomatlik bilan uzviy bog‘liq. Maslahatchi sog‘lom turmush tarzi, uyqu va kun tartibining ahamiyati, telefon va ijtimoiy tarmoqlardan me’yorida foydalanish, zararli odatlarning oqibatlari haqida tarbiyaviy ishlar olib boradi. Surunkali charchoq, kayfiyatning keskin pasayishi, o‘ziga yopilib qolish kabi xavotirli belgilar kuzatilganda, vaziyatni ota-onalar va zarur hollarda tibbiyot yoki boshqa tegishli mutaxassislar bilan hamkorlikda hal etadi. Maslahatchi tashxis qo‘ymaydi, balki o‘quvchini o‘z vaqtida tegishli yordamga yo‘naltiradi.

MASLAHATCHI FAOLIYATINING AMALIY SHAKLLARI

Maslahatchining nazariy bilimlari o‘quvchilar bilan olib boriladigan amaliy ishlarda o‘z ifodasini topadi. Eng keng tarqalgan shakllardan biri – sinf soatlari doirasida o‘tkaziladigan rivojlantiruvchi mashg‘ulotlardir. Bunday mashg‘ulot odatda uch bosqichdan iborat bo‘ladi: kirish

qismida o‘quvchilarni mavzuga tayyorlovchi qisqa mashq, asosiy qismida mavzu bo‘yicha faol topshiriq va muhokama, yakuniy qismida esa o‘tilganlarni fikr-mulohaza (refleksiya) orqali umumlashtirish. Mashg‘ulot o‘quvchilarning yoshiga mos, qiziqarli va ularning faol ishtirokiga asoslangan bo‘lishi kerak.

Kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda o‘yin, rasm chizish, ertak va hikoyalar orqali his-tuyg‘ularni tanishtirish samarali hisoblanadi. Masalan, “Kayfiyat kartalari” mashqida bolalar o‘z hissiyotini rasmli kartalar orqali ko‘rsatadi va uning sababini aytib beradi. O‘rta va yuqori sinf o‘quvchilari bilan esa munozara, vaziyatli topshiriqlar, rolli o‘yinlar, kichik guruhlarda ishlash kabi usullar ko‘proq mos keladi. Masalan, “Ziddiyatni hal qilish” mashg‘ulotida o‘quvchilar real hayotiy vaziyatni rollarga bo‘lib o‘ynaydi va turli yechimlarni sinab ko‘radi.

Individual maslahat jarayoni ham ma’lum bosqichlardan iborat: aloqa o‘rnatish va ishonch muhitini yaratish, o‘quvchining muammosini aniqlash, uni hal qilish yo‘llarini birgalikda izlash, kelishilgan rejani amalga oshirish va natijani muhokama qilish. Maslahatchi o‘quvchi uchun qaror qabul qilmaydi, balki uni o‘z yechimiga o‘zi kelishga yo‘naltiradi. Bu yondashuv bolaning mustaqilligi va mas’uliyatini oshiradi.

Ota-onalar va pedagoglar bilan ishlashda ma’ruza, seminar-trening, savol-javob uchrashuvlari, bukletlar va qisqa tavsiyalar tayyorlash kabi shakllardan foydalaniladi. Raqamli vositalar – maktab kanallari, messenjerdagi ota-onalar guruhlari orqali foydali psixologik ma’lumotlar tarqatish ham zamonaviy amaliyotning bir qismiga aylandi. Biroq bunda o‘quvchi va oilaning shaxsiy ma’lumotlari hech qachon ommaviy muhokamaga chiqarilmasligi shart.

Faoliyat samaradorligini baholash ham amaliy ishning ajralmas qismidir. Buning uchun mashg‘ulotlardan oldin va keyin o‘tkaziladigan qisqa so‘rovnomalar, o‘quvchilarning xulq-atvoridagi o‘zgarishlar, o‘qituvchi va ota-onalarning fikr-mulohazalari, sinfdagi psixologik iqlim ko‘rsatkichlari tahlil qilinadi. Bu natijalar keyingi ish rejasini yanada aniqroq tuzishga imkon beradi.

Maslahatchi shaxsiga va kasbiy kompetensiyasiga qo‘yiladigan talablar

Maslahatchining samarali faoliyati ko‘p jihatdan uning shaxsiy va kasbiy sifatlariga bog‘liq. Eng avvalo, u psixologiya, pedagogika va yoshga oid rivojlanish psixologiyasi bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishi, diagnostik va maslahat metodikalarini to‘g‘ri qo‘llay olishi lozim. Shu bilan birga, empatiya, sabr-toqat, tinglash qobiliyati, o‘zini tuta bilish, samimiylik kabi shaxsiy sifatlar ham muhim. O‘quvchi maslahatchida avvalo o‘zini tushunadigan va hukm qilmaydigan odamni ko‘rishi kerak.

Zamonaviy maslahatchi uchun raqamli kompetensiyalar ham ahamiyat kasb etmoqda. Bolalar hayotining katta qismi onlayn muhitda kechayotgani sababli, internet xavfsizligi, kiberbulling, ijtimoiy tarmoqlarning o‘smirlar ruhiyatiga ta’siri haqida yetarli bilimga ega bo‘lish zarur. Shuningdek, maslahatchi o‘z ruhiy salomatligiga ham e’tibor qaratishi, kasbiy “kuyish” holatining oldini olishi, kerak bo‘lsa, hamkasblari bilan tajriba almashishi va o‘z ishini muhokama qilib borishi lozim.

Kasbiy o‘sish uzluksiz jarayon. Malaka oshirish kurslari, vebinarlar, ilmiy-amaliy anjumanlar, hamkasblar bilan metodik uchrashuvlar maslahatchining yangi yondashuvlarni o‘zlashtirishiga imkon beradi. Shu bilan birga, o‘z amaliy tajribasini tahlil qilish, uni maqola,

metodik tavsiya yoki ishlanma shaklida umumlashtirish nafaqat o‘zining, balki butun maslahatchilar hamjamiyatining rivojiga xizmat qiladi.

Amaliy misol: sinfda chetda qolgan o‘quvchi bilan ishlash

Amaliyotdan olingan umumlashtirilgan misol maslahatchi ishining mantig‘ini yaxshiroq ko‘rsatadi. Faraz qilaylik, sinf rahbari 7-sinf o‘quvchisining darslarda jim o‘tirishi, tanaffusda yolg‘iz qolishi va o‘zlashtirishi pasayganini bildirdi. Maslahatchi birinchi navbatda o‘quvchini kuzatadi, sinfda sotsiometrik so‘rov o‘tkazadi va bola bilan ishonchli suhbat tashkil etadi. Suhbatda o‘quvchi tengdoshlari tomonidan masxara qilinayotganini, bu sababli maktabga borishni xohlamayotganini aytishi mumkin.

Shundan so‘ng maslahatchi uch yo‘nalishda ish olib boradi. Birinchidan, o‘quvchi bilan individual mashg‘ulotlarda uning o‘ziga ishonchini oshirish, qiyin vaziyatlarda o‘zini himoya qilish ko‘nikmalarini shakllantirish ustida ishlanadi. Ikkinchidan, sinf rahbari bilan hamkorlikda butun sinf uchun hurmat va o‘zaro yordam mavzusida mashg‘ulotlar o‘tkaziladi, bunda aniq bir bolaning nomi tilga olinmaydi. Uchinchidan, ota-onalar bilan suhbatda ularga bolani qo‘llab-quvvatlash usullari tushuntiriladi. Bir necha hafta o‘tgach, vaziyat qayta baholanadi: o‘quvchining kayfiyati, sinfdagi mavqei va o‘zlashtirishi o‘zgarganmi, yangi yordam choralari kerakmi, shu aniqlanadi.

Bu misol maslahatchi faoliyatida diagnostika, individual maslahat, guruh bilan ishlash, profilaktika va hamkorlik bir-biridan ajralmagan holda, yaxlit tizim sifatida amalga oshirilishini ko‘rsatadi. Aynan shunday kompleks yondashuv o‘quvchining nafaqat muammosini bartaraf etadi, balki uning shaxs sifatida har tomonlama rivojlanishi uchun zamin yaratadi.

HAMKORLIK – SAMARALI FAOLIYATNING SHARTI

O‘quvchining rivojlanishi uchun mas’uliyat faqat maslahatchi zimmasida emas. Eng yaxshi natijalar maktab, oila va jamoatchilik yagona maqsad yo‘lida harakat qilganda erishiladi. Bronfenbrenner nazariyasiga ko‘ra, bola atrofidagi muhitlar o‘rtasidagi aloqa qanchalik mustahkam bo‘lsa, rivojlanish shunchalik barqaror bo‘ladi [6].

O‘qituvchilar bilan hamkorlikda maslahatchi sinfdagi psixologik iqlim, o‘quvchilarning individual xususiyatlari va qiyinchiliklari haqida ma’lumot almashadi, darsda qo‘llash mumkin bo‘lgan psixologik-pedagogik tavsiyalar beradi, o‘qituvchilarning kasbiy charchoqni oldini olishiga ham ko‘maklashadi. Ota-onalar bilan ishlashda yakka suhbatlar, ota-onalar yig‘ilishlarida ma’ruzalar, bola yoshiga xos xususiyatlar va tarbiya uslublari bo‘yicha seminarlar muhim ahamiyatga ega. Ko‘pincha ota-onalar bolaning muammosini kech payqaydi yoki uni tan olishdan qochadi; maslahatchi bu holatda ayblovchi emas, hamkor pozitsiyasida bo‘lishi lozim.

Maktab ma’muriyati bilan hamkorlikda maslahatchi psixologik xizmat faoliyatini rejalashtiradi, xavfsiz muhit yaratish bo‘yicha takliflar beradi. Mahalla, ichki ishlar organlarining profilaktika inspektorlari, tibbiyot muassasalari, ijtimoiy himoya tizimi bilan o‘zaro aloqa esa murakkab holatlarda kompleks yordam ko‘rsatish imkonini beradi. Inklyuziv ta’lim sharoitida maxsus ehtiyojli o‘quvchilar va ularning oilalari bilan ishlash ham maslahatchi faoliyatining ajralmas qismiga aylanmoqda.

FAOLIYAT SAMARADORLIGINI OSHIRISHDAGI MUAMMOLAR VA TAVSIYALAR

Amaliyotda maslahatchi faoliyatiga to‘sqinlik qiluvchi bir qator omillar mavjud. Ulardan biri – ish yuklamasining ko‘pligi va o‘quvchilar soniga nisbatan mutaxassislar yetishmasligi. Boshqa bir muammo – maslahatchining roli haqida noto‘g‘ri tasavvurlar: ba’zan uni faqat “muammoli bolalar” bilan shug‘ullanuvchi yoki intizomni nazorat qiluvchi shaxs deb qabul qilishadi. Ota-onalar va o‘quvchilar orasida psixologga murojaat qilishni “zaiflik belgisi” deb bilish kabi stereotiplar ham saqlanib qolmoqda. Bundan tashqari, maxfiylik tamoyiliga rioya etish, zamonaviy diagnostik va rivojlantiruvchi metodikalar bilan ta’minlanganlik hamda doimiy kasbiy rivojlanish masalalari ham dolzarb bo‘lib turibdi.

Mavjud muammolarni hal etish uchun quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

maslahatchining vazifalari va vakolatlarini aniq belgilab, uni boshqa ma’muriy-nazorat vazifalaridan ozod qilish;

o‘quvchilar va ota-onalar orasida psixologik madaniyatni oshirish, psixologga murojaat qilishning oddiy va foydali ekanini tushuntiruvchi targ‘ibot ishlarini kuchaytirish;

maslahatchilarning malakasini muntazam oshirib borish, supervizya va tajriba almashish amaliyotini yo‘lga qo‘yish;

maslahatchi xonasini zamonaviy diagnostik materiallar va rivojlantiruvchi vositalar bilan jihozlash, maxfiy suhbat uchun qulay sharoit yaratish;

faoliyat samaradorligini baholashda hisobotlar sonini emas, o‘quvchilarning rivojlanish dinamikasi va maktab muhitidagi ijobiy o‘zgarishlarni asos qilib olish;

o‘qituvchilar, ota-onalar va mahalla bilan hamkorlikni rejali va tizimli tashkil etish.

XULOSA

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktab maslahatchisi zamonaviy ta’lim tizimida o‘quvchilarni har tomonlama rivojlantirishning muhim bo‘g‘inidir. U o‘quvchining intellektual imkoniyatlarini ochishga, emotsional barqarorligini ta’minlashga, ijtimoiy ko‘nikmalarini shakllantirishga, ma’naviy qadriyatlarini mustahkamlashga va kelajak kasbini ongli tanlashga ko‘maklashadi. Bu jarayonda maslahatchi diagnostika, maslahat, profilaktika va rivojlantiruvchi ishlarni uyg‘un olib boradi hamda o‘qituvchilar, ota-onalar va jamoatchilik bilan hamkorlikka tayanadi.

Maslahatchi faoliyati samaradorligi uning kasbiy kompetensiyasi, maktab ma’muriyatining qo‘llab-quvvatlashi, tegishli sharoit va metodik ta’minot hamda jamiyatda psixologik yordamga bo‘lgan ijobiy munosabatga bog‘liq. Maslahatchi xizmatini kuchaytirish – har bir o‘quvchining o‘z salohiyatini to‘liq ro‘yobga chiqarishiga, sog‘lom va xavfsiz muhitda ulg‘ayishiga qo‘yilgan sarmoyadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 2020-yil 23-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2008-yil 7-yanvar.
3. Goleman D. Emotional Intelligence: Why It Can Matter More Than IQ. – New York: Bantam Books, 1995.

4. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. – New York: W.W. Norton, 1968.
5. Vygotsky L.S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
6. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979.
7. Rogers C.R. On Becoming a Person. – Boston: Houghton Mifflin, 1961.
8. Maslow A.H. Motivation and Personality. – New York: Harper & Row, 1954.
9. American School Counselor Association. The ASCA National Model: A Framework for School Counseling Programs. 4th ed. – Alexandria, VA: ASCA, 2019.